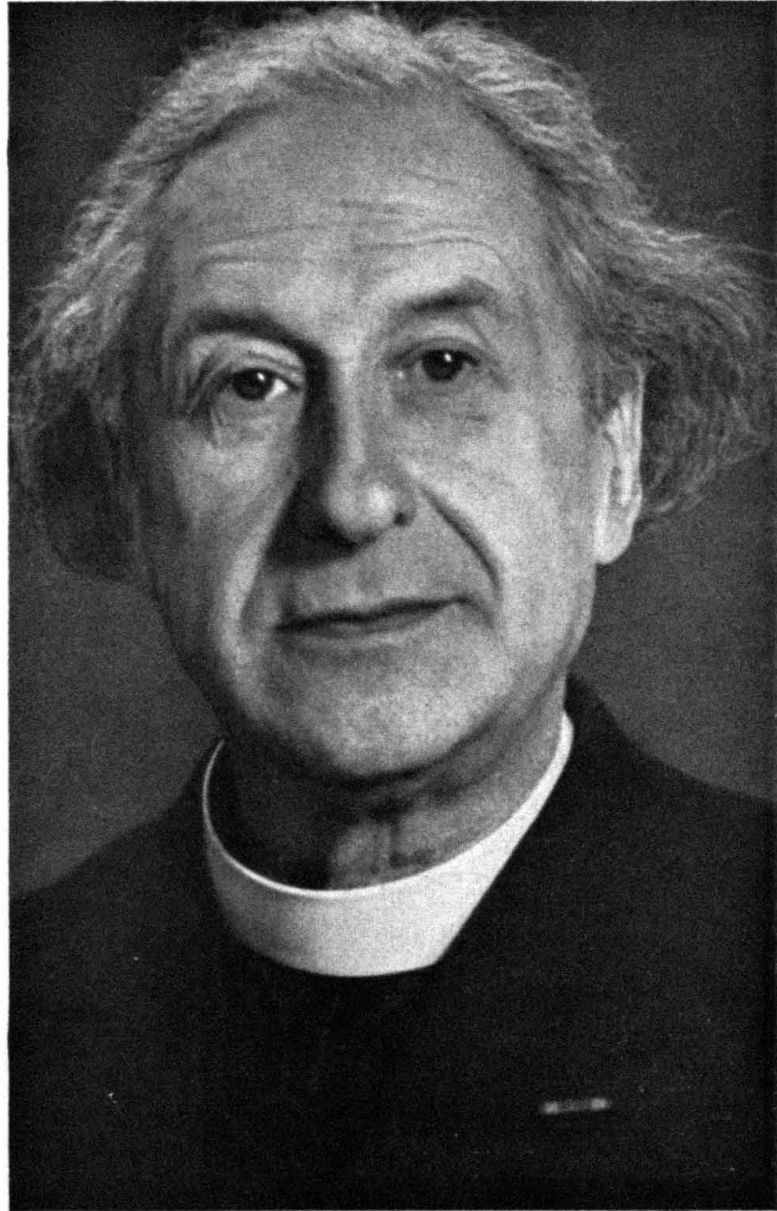

Citation:

C.B. van Haeringen, Levensbericht J.J.A. van Ginneken, in:
Jaarboek, 1945-1946, Amsterdam, pp. 221-230

J. J. A. van Ginneken
(21 April 1877—20 October 1945)

HERDENKING

VAN

J. J. A. VAN GINNEKEN

(21 April 1877—20 October 1945)

Jacobus Joannes Antonius van Ginneken werd op 21 April 1877 te Oudenbosch geboren. Hij bezocht het R.K. gymnasium St. Wilibrord te Katwijk aan de Rijn. In 1895 trad hij in de Sociëteit van Jezus. Het noviciaat bracht hij door op den Huize Mariëndaal bij Grave, waar hij verder zijn klassieke studiën voltooide. Daarop volgde hij de filosofische cursus aan het Berchmans-College te Oudenbosch, van 1899 tot 1902.

In 1902 begon hij zijn academische studie aan de universiteit te Leiden, waar hij in 1907 de doctorsgraad behaalde op het proefschrift *Principes de linguistique psychologique*, met Uhlenbeck als promotor. Dit werk was een paar jaar tevoren al in de *Leuvensche Bijdragen* in het Nederlands verschenen onder de titel *Grondbeginselen der psychologische taalwetenschap*. De *Principes* zijn de aangevulde en verbeterde vertaling van de *Grondbeginselen*. Dit boek, dat ver uitging boven wat men een „knappe dissertatie” noemt, plaatste de auteur met één slag onder de geleerden van internationale naam. Wie het opslaat, komt steeds opnieuw onder de indruk van de veelheid van onderwerpen, de grote belezenheid van de auteur, de stoutheid van conceptie.

Vergis ik mij niet, dan is dit boek, niettegenstaande zijn bijzondere kwaliteiten, meer geprezen dan gelezen. Het was te persoonlijk, te gewaagd hier en daar, om te kunnen strekken als een principiële inleiding tot taalstudie. Het heeft tegen gehad, dat de psychologie spoedig heel andere wegen is gegaan, zodat de begrippen en termen waarmee Van Ginneken werkte, verouderd raakten. Verder is de taalwetenschap, en juist de taaltheorie, de

taalfilosofie als men wil, zich meer en meer gaan losmaken van het „psychologisme”, zoals het weinig waarderend genoemd werd. Zo kan men van Van Ginneken's *Principes* niet zeggen dat het een tijdvak van enkele decennia heeft beheerst, of zelfs maar tot de onmisbare geestelijke bagage van ieder taalkundige heeft behoord, al werd en wordt het in alle literatuurlijsten met onderscheiding vermeld.

Na zijn promotie volgde Van Ginneken de theologische cursus aan het Collegium Maximum te Maastricht, en in 1910 werd hij tot priester gewijd. Uit deze jaren dateren de grote vervolgartikelen *Het woordenleven en het gevoel* en *Het gevoel in taal en woordkunst*. Dit werk bestrijkt een beperkter terrein dan de *Principes*, nl. dat van de woordbetekenis. Door die beperking is het als geheel meer geslaagd, overtuigender dan de *Principes*. Het is meer een eenheid dan de dissertatie, en het toekennen van overwegende invloed aan het „gevoel” is hier aannemelijker dan bij de talrijke, in aard zeer uiteenlopende feiten en verschijnselen waarmee de *Principes* ons in aanraking brengen. Wanneer dit werk voor mijn herinnering tot het allerbeste behoort dat Van Ginneken gemaakt heeft, dan gloeit daarin misschien het enthousiasme na, waarmee ik het ruim dertig jaren geleden voor het eerst las, en onder de onweerstaanbare betovering kwam van de meeslepende stijl en de aantrekkelijkheid van de stof. Maar er was toch iets in de aanleg van Van Ginneken dat zulke stof juist voor hem zo geschikt maakte, dat grensgebied waar het artistiek gevoelige en het verstandelijk ontledende dicht bij elkaar liggen. De lezer wordt er in dezelfde sfeer geleid als waar de literatoren van 1880 hem brachten met hun kritieken, inzonderheid hun kritieken van poëzie. Met dit verschil dat het subjectieve van zulke taal-aesthetische waardering bij Van Ginneken opgeheven is in de ruimer vergelijkende en dieper funderende wetenschappelijke beschouwing. Boeiend zijn in deze merkwaardige studie zelfs de zeer uitvoerige literatuuropgaven bij elk onderdeel, die niets hebben van een levenloze opsomming, en wijd de grenzen

te buiten gaan van wat de gemiddelde linguïst gewend is te lezen of belangrijk te vinden.

Moest ik uit het latere oeuvre van Van Ginneken nauw hiermee verwant werk noemen, dan zou ik vermelden *Gelaat, gebaar en klankepressie* van 1919, of ook, hoezeer verschillend van inkleding en opzet, *De taaltechniek van Boutens*: ook hier als object het schone taalmateriaal, ook hier als subject de artistieke geleerde, die de aandoeningen toelicht en ontleedt zonder ze stuk te maken.

In 1911 kwam Van Ginneken in aanraking met de praktijk van het moedertaalonderwijs doordat hij leraar in Nederlands werd aan het Canisius-College te Nijmegen. In de jaren van zijn docentschap verschenen enige korte, heldere en frisse opstellen over kwesties van Nederlandse grammatica en het onderwijs daarin, waarvan de meeste later herdrukt zijn in de serie *Zielkundige verwickelingen*. Zijn toenmalige denkbelden over het onderwijs in het Nederlands heeft hij neergelegd in zijn brochure *Als ons moedertaalonderwijs nog ooit gezond wil worden* (1917).

Wat hij uit leerlingen wist te halen, toont de reeks fotografieën, geplaatst in het 1e deel van zijn *Handboek der Nederlandsche taal*, die ons een 15-jarige jongen laten zien in de opeenvolgende poses waarin hij „Het Kindeke van den Dood” van Hemkes declameert. Men kan verschillend oordelen over het paedagogisch beleid dat zo'n jongen met naam en toenaam, in een wetenschappelijk standaardwerk, in niet minder dan 26 opnamen onder de ogen bracht van allen die in Nederlandse taalstudie belang stelden. Maar ook de verstandigste paedagoog vergeet zijn wenkbrauwen te fronsen, als hij op deze wijze de auteur van *Gelaat, gebaar en klankepressie* als docent in zijn werkplaats ziet.

Als een vrucht van Van Ginnekens leraarsjaren mogen wij ook beschouwen de *Leergang der Nederlandsche taal*, waarin voorkwam *De Roman van een kleuter* (1917), bedoeld als een soort biogenetische methode van taalonderwijs. De leerlingen moeten hun taalinzicht verwerven door het waarnemen van de groei van de taal bij een kind. Als onderwijsmethode heeft het

boek gefaald: het veronderstelt te veel geestelijke vorming en rijpheid bij de twaalf- tot vijftienjarigen voor wie het grammatica-onderwijs aan gymnasia of hogere burgerscholen vooral bestemd is. Met al zijn helderheid en zijn suggestieve prentjes eist de „kleuterroman” meer aan wetenschappelijk-analyserend vermogen dan men in redelijkheid bij zo jonge mensen mag verwachten. Maar het blijft een bijzonder boek, dat in de literatuur over kindertaal iets heel apart is door de oorspronkelijke en boeiende beschrijving en de eigenaardige opzet.

Een ander deel van de *Leergang* vormden *De Regenboogkleuren van Nederlands taal*, waarvan de eerste druk in samenwerking met Dr. Endepols is bewerkt, een leesboek van dialectproeven. Ook de waarde van dit deel als schoolboek is aan rechtmatige twijfel onderhevig. Ernstige docenten hebben op goede gronden betoogd dat het niet de taak van het moedertaalonderwijs in de toen nog zeer schraal toegemeten lessen mocht zijn de leerlingen tot kleine dialectologen te maken. Deze didactische kwestie blijve hier verder onbesproken: het boek verdient bij de herdenking van Van Ginneken vermeld te worden als een goed specimen van populaire dialectliteratuur.

In 1913 begon te verschijnen het zeer groot opgezette *Handboek der Nederlandsche taal*, dat uit ettelijke delen zou bestaan, waarvan er maar twee zijn verschenen, samen omvattende „de sociologische structuur onzer taal”. Hieronder behoorden wat de auteur noemde de „lokale taalgroepen”, d.w.z. de dialecten. In 1928 werd de hoop op voortzetting van het werk opnieuw gewekt door een herdruk van het stuk over de lokale taalgroepen. Maar die hoop is niet in vervulling gegaan, en de teleurstelling daarover bij het belangstellend publiek werd vooral niet verminderd doordat, zoals het voorbericht lakoniek mededeelt, de uitgever tegen de bedoeling van de auteur de eerste druk onveranderd was gaan afdrukken. Zo is in de eerste 260 bladzijden — het hele boek telt er 357 — de literatuur niet bijgewerkt, zegt Van Ginneken in hetzelfde voorbericht, maar „daar deze overigens bekend genoeg is”, acht hij dat niet zo erg. Een betwistbare mening bij de auteur

van een handboek. Ernstiger nog is het voor de waarde van het boek dat de inhoud van die 260 bladzijden ook onveranderd bleef, terwijl er toch tussen 1913 en 1928 in de dialectstudie het een en ander was voorgevallen, ja een heel nieuwe koers was ingeslagen. Dat daarvan in de herdruk van het grote handboek niets bleek, werd meer geaccentueerd dan verontschuldigd door de korte opmerkingen, die aan de dialect-geografie en haar resultaten zijn gewijd in het voorbericht.

Na zijn Nijmeegse leraarsperiode werd Van Ginneken hoogleraar in de filosofie aan het Collegium Berchmannianum te Oudenbosch. Maar eerst in 1923 kwam hij op de plaats waar hij zijn uitzonderlijke gaven in al hun rijkdom kon ontplooien. Nadat in 1919 een benoeming aan de Universiteit van Amsterdam op verzet in de gemeenteraad was afgestuit, werd hij in 1923 aan de nieuw opgerichte Katholieke Universiteit te Nijmegen hoogleraar in de Nederlandse taal- en letterkunde, de vergelijkende Indo-germaanse taalwetenschap en het Sanskrit. Deze veelomvattende taak was voor de geest van Van Ginneken niet te veel. Tot zijn colleges stroomden de studenten van alle faculteiten samen. Zij zullen getrokken zijn door de onvergelykelijke eruditie van de hoogleraar, door zijn bezielende voordracht; misschien ook wel enigszins door het temperament dat zich uitte in de beoordeling van anderer inzicht en methode.

Dat die beoordeling althans in geschrifte scherp kon zijn, bleek uit de *Publicaties der Afdeling Nederlandsch van het Instituut Nieuwe Letteren aan de Nijmeegsche Universiteit*, die als een lange reeks waren gedacht, maar na het tweede deel zijn gestaakt. Het eerste deel van die *Publicaties* wordt besloten met een reeks ongevraagde besprekingen van werken die in 1925 en de onmiddellijk voorafgaande jaren waren verschenen. Afkeuring vindt men hierin meer dan waardering, en in die afkeuring weinig gematigdheid.

Van Ginneken had inmiddels een andere gelegenheid gekregen voor korte aankondigingen, toen hem de rubriek algemene taalwetenschap van het *Indogermanische(s) Jahrbuch* werd toever-

trouwd. Deze welverdiende erkenning van zijn gezag en zijn wijd strekkende belangstelling en kennis heeft geleid tot een jarenlang voortgezette reeks van korte besprekingen, zeer persoonlijk wel, en niet zonder een zekere ongelijkmatigheid, maar rustiger en beheerster toch dan die in de *Publicaties*, en steeds raak en pittig. Misschien heeft de beperking in omvang die het *Jahrbuch* hem oplegde, aan het gehalte van de besprekingen geen kwaad gedaan. Zeker is dat wij hier een van de mooiste facetten van Van Ginneken zien: zijn gave van vlugge typering in enkele scherpe trekken.

Een alweer met veel geestdrift ingeluide reeks, die alweer niet verder dan het begin is gekomen, was *De Nederlandsche dialecten in den loop der eeuwen*, een serie van historische dialect-bloemlezingen, waarvan alleen Deel I over het Westvlaams, bewerkt door J. Jacobs, het licht heeft gezien in 1927, hoewel twee volgende delen werden aangekondigd als zullende nog in de loop van datzelfde jaar verschijnen.

Van Ginnekens verdienste voor de Nederlandse dialectstudie is veel groter dan die spoedig afgebroken reeks bloemlezingen zou doen vermoeden. Waren de dialectgegevens in het *Handboek* nog grotendeels geput uit toen voorhanden publicaties, van eigen inzameling en kaarten blijkt al in 1919, als de Rijnlandse dialectonderzoeker Frings boven zijn belangrijk artikel „Zur Geschichte des Niederfränkischen in Limburg” de naam van Van Ginneken plaatst als mede-auteur, omdat deze hem kaarten, gebaseerd op schriftelijke enquête, had ter beschikking gesteld. En toen in ons land het dialectonderzoek niet meer uitsluitend overgelaten bleef aan de toewijding en opoffering van enkele alleenstaande belangstellenden, toen de Dialectencommissie van onze Akademie werd ingesteld, werd Van Ginneken — lid van de Akademie sedert 1916 — lid van die commissie en na het overlijden van J. H. Kern voorzitter, wat hij tot zijn dood gebleven is. Sedert hij in 1932 *Onze Taaltuin* ging redigeren, de eerste jaren samen met Overdiep, later alleen, bracht meermalen dat tijdschrift de zichtbare resultaten van zijn dialectologische werk-

zaamheid, meestal in de vorm van taalkaarten met korte toelichting. Met ingang van de 7e jaargang werd *Onze Taaltuin* zelfs officieel orgaan van de Dialectencommissie.

Bij het klimmen van de jaren bleef zijn ver-reikende intuïtie onverzwakt. Zijn stoutmoedige theorieën over *de erfelijkheid van de klankwetten*, over *ras en taal*, over een „praeslavische” onderlaag in het Nederlandse taalgebied, zullen wel niet behoren tot het blijvend bezit dat een volgend geslacht meedraagt en verder uitwerkt, toch zijn de geschriften waarin hij die theorieën ontwikkelt, boeiend om hun grootse visie, en kan geen linguïst ze zonder schade ongelezen laten.

Stoutmoedig mag ook heten Van Ginnekens breed geargumenteerde hypothese dat Geert Grote de eigenlijke auteur zou zijn van de *Imitatio*. Maar ook van deze theorie, waarover ik trouwens niet als bevoegde kan meespreken, ziet het er niet naar uit alsof een volgend geslacht die als degelijk gefundeerd en definitief zal overnemen.

Van verstraming of van vastlopen in oude methoden is bij een zo levendige geest als Van Ginneken geen spoor te bemerken. Toen sedert 1928 de fonologie haar nieuw geluid in de taalwetenschap liet horen, was Van Ginneken de man die onmiddellijk het belang daarvan zag, en de nieuwe richting op zelfstandige wijze ging toepassen, inzonderheid op het Nederlands en zijn dialecten. Met Van Wijk nam hij de leiding van een fonologische „werkgemeenschap”, zoals die organisatie enigszins „oostelijk” werd genoemd: het was vóór 1940. De heldere opstellen die hij aan de fonologie wijdde in de eerste jaargangen van *Onze Taaltuin*, behoren altijd nog tot de literatuur die beginners met deze tak van taalwetenschap vertrouwd kan maken. En nog in 1941, kort voordat de *Taaltuin* ophield te verschijnen, toonde Van Ginneken zijn onafhankelijk oordeel tegenover de „scherpslijperij”, zoals hij het zelf noemde, van de soms wat doctrinair doordraverige fonologie in zijn artikel over „gedekte en ongedekte klinkers”, dat veel Nederlanders die gewend waren naar hun taal te luisteren al vóórdat de fonologie haar intrede deed, uit het hart was gegrepen.

Een herdenking, gebonden aan de omvang zoals onze Akademie die wenst, van een zo boeiende en veelzijdige figuur als Van Ginneken, kan niet anders dan enkele grepen doen uit zijn rijke werk. In deze kring moet het vooral de taalgeleerde zijn waarop de aandacht zich concentreert. Zijn publicaties op theologisch, apologetisch, op sociologisch gebied zijn daarom zelfs niet genoemd. En ook van zijn zuiver taalkundige geschriften is veel onvermeld gebleven, ten dele omdat de onderwerpen mijn kennis en oordeel te boven gaan. Niet omdat volledigheid het overzicht tot een dorre opsomming zou gemaakt hebben. Want al zou de overzichtschrjver niet anders doen dan alleen de treffende titels van Van Ginnekens talrijke publicaties opnoemen, dan zou hij nog op belangstelling bij lezers en hoorders kunnen rekenen. Wie alleen maar de registers op *Onze Taaltuin* opslaat, en daaruit de titels verzamelt van Van Ginnekens bijdragen, die komt in bewondering over de rijkdom en verscheidenheid van gedachten waaraan deze grote geleerde in die tien jaar van zijn leven vorm heeft gegeven.

Van Ginneken is een van de zeer groten in de taalwetenschap geweest. Groot was hij door zijn vermogen om in de afzonderlijke feiten een grote samenhang te zien of te construeren, om zulke feiten te projecteren tegen een verre en onvermoede achtergrond. Groot was hij ook door de wijde uitgebreidheid van het gebied waarover zijn belangstelling en kennis zich uitstreckte. Over kleine détails van fonetiek en over grote problemen van oerverwantschap tussen de talen van de wereld heeft Van Ginneken bij gelegenheid zich geuit. Geen terrein haast van taalwetenschappelijk denken of Van Ginneken heeft er zich op bewogen, en steeds op eigen, oorspronkelijke en onafhankelijke wijze. En zijn gedachten zijn neergeschreven met een gloed van overtuigdheid, waarbij geen lezer volkomen koud kan blijven; in een persoonlijke, suggestieve stijl, die in zijn vlotte, brede golving maar zelden tot een zekere overdadigheid doorslaat.

Soms kan de lezer, die op één enkel van die vele terreinen goed thuis is, een onnauwkeurigheid aanwijzen, ja zelfs constateren dat

zo'n onnauwkeurigheid mede dienen moet om een verstrekkende hypothese te onderschragen. En al wordt daarmee die hypothese voor het oog van zo'n lezer een wankel bouw, toch blijven de lijnen ervan schoon om te aanschouwen en leerzaam om te volgen. „Degelijk” is niet de kwalificatie die Van Ginnekens werk typeert, maar „oppervlakkig” is een woord dat zelfs niet opkomt bij de lezer die, met hoofdschudden soms, met verrassing vaak, met bewondering bijna altijd, op die stoute gedachtenvlucht meezweeft. Van Ginneken was een ontwerper, een stuwer, een ziener bijna, meer dan een rustige en nauwgezette uitwerker. De keerzijde van die bijna visionaire aanleg, waardoor hij telkens weer tot grootse concepties kwam, was de impulsiviteit waarmee hij zich storten kon op een denkbeeld dat hem een tijdlang vervulde, een impulsiviteit die hem minder geschikt maakte voor het eenvoudig trouwe ordenen en het gelijkmatig uitwerken. Een model-philologische tekstuitgave met uitvoerig apparaat en zorgvuldige commentaar zou geen werk voor Van Ginneken geweest zijn. Zelfs niet een handboek, dat met wijze kritiek de verschillende inzichten tegenover elkaar afweegt en het definitieve van het nog onzekere schift. Gelukkig zijn er andere talenten aan wie dat nuttige en onontbeerlijke werk beter is toevertrouwd. Van Ginneken was voor zulk werk te onstuimig, te ongedurig zou men haast zeggen.

Die onstuimige impulsiviteit verklaart ook de vele enthousiast begonnen, maar onvoltooid gebleven ondernemingen in dit zo vruchtbare geleerdenleven. Misschien ziet men Van Ginneken het best als de kunstenaar-geleerde. Dan begrijpt men hoe hij geïnspireerd kon worden door één visie, waaraan alles ondergeschikt werd gemaakt, soms tot de onhandelbare feiten toe. Dan begrijpt men ook beter dat gemis aan evenmaat, dat ongetoomde temperament, dat hem wel heeft verleid tot nodeloze scherpte van oordeel over anderen, met als tegenkant overgrote gevoeligheid voor kritiek op zijn eigen werk, waardoor hij het velen moeilijk maakte hem als mens te waarderen, en mensen van zich vervreemde die zijn medewerkers hadden kunnen en willen zijn. De

oudvaderlandse bezadigheid, de deugd die wel eens tot taaiheid uitdroogt, was zo min een trek van zijn karakter als zijn uiterlijk, donker van huid en zwart van lokken, het type van de gemiddelde Nederlander vertoonde. Trouwens, als ik het goed zie — van nabij heb ik hem nooit gekend —, openbaarde zich in zijn latere jaren een verzachting in zijn oordeel en een grotere geneigdheid tot samenwerken: samenwerken dat altijd een zekere mate van zich subordonneren eist.

Bij iemand van zijn temperament en impulsiviteit verwondert men zich ook niet over de bij een gewoon mens verwonderlijke wendingen die zich in zijn inzichten en waarderingen wel hebben voorgedaan. Bij zo iemand is het mogelijk dat hij een algemeen gebruikt handboek smadelijk en krenkend afmaakt, en de volgende druk van hetzelfde werk, die wel uitgebreid en bijgewerkt, maar geenszins principieel veranderd was, enkele jaren later als een „handboek van grote waarde” verwelkomt. Bij zo iemand is het niet vreemd dat hij, in zijn jonge jaren medestander van de spellingvereenvoudigers, op latere leeftijd radikaal naar de andere kant omslaat. En wie dit beschouwt als het conservatisme van de oude dag, die ziet het verkeerd. De oude dag is voor Van Ginneken nooit gekomen.

„Chercheur intrépide, esprit largement ouvert”, zo karakteriseerde hem de Deense taalgeleerde Bröndal in zijn bijdrage tot de *Mélanges*, waarmee Van Ginneken op zijn 60e verjaardag werd gehuldigd. Inderdaad: een onverschrokken zoeker, wiens geest tot het laatste wijd openstond voor nieuwe indrukken, en die steeds nieuwe banen zag en wees. „Een Man van grooten bedrijve... singulier in alles”: die woorden, die de notulen van de Staten van Holland Oldenbarnevelt nageven, komen ons in de gedachten bij de herdenking van Van Ginneken, singuliere persoonlijkheid onder de Nederlandse taalgeleerden, wiens leven werd afgesneden, toen het nog vol belofte scheen, op 20 October 1945.

C. B. VAN HAERINGEN.